

Am în față o listă de monumente restaurate într-o viață de OM. O listă care începe în anul 1930 și se continuă, fără întreruperi, până în anul 1977. Așadar, patruzeci și șapte de ani dăruți muncii de restaurare, patruzeci și șapte de ani care scriu viața unui OM exemplar : arhitectul Ștefan Balș.

De fapt anul 1977 nu este un an de bilanț decît pe lista pe care o am în față ; în realitate arhitectul Ștefan Balș continuă să lucreze cu aceeași entuziasmantă perseverență ca și odinioară, aducînd în mijlocul tinerilor săi colegi modelul unei stăruitoare și devotate pasiuni, învăluindu-și severa exigență profesională sub mantia unui zîmbet senin.

Dacă rîndurile de față nu se vor un bilanț de activitate, ele doresc totuși să contureze momentul sărbătoresc prilejuit de împlinirea a 75 de ani de viață, ani pe care arhitectul Ștefan Balș îi poartă cu ușurință și o nedisimulată uimire : oare cînd s-au adunat ?

Născut la 27 octombrie 1902, în orașul București, arhitectul Ștefan Balș face parte dintr-o veche familie de cărturari pe care ultimele generații au ilustrat-o prin dragostea pentru monumentele istorice ale țării noastre. Unchiul său, inginer Gheorghe Balș, a desfășurat o rodnică activitate în cadrul Comisiunii Monumentelor Istorice, fiind totodată autorul celei mai cuprinzătoare și temeinice monografii a arhitecturii medievale moldovenești. Un alt reprezentant al familiei, arhitectul Ion Balș a lucrat de asemenea ca restaurator, cu o particulară atenție pentru problemele conservării picturilor murale.

După absolvirea claselor liceale, la Liceul „Gheorghe Lazăr”, a fost admis la Școala de arhitectură din București, devotîndu-se de timpuriu studiilor privind monumentele istorice. Pentru specializarea în domeniul restaurării a plecat în Italia, fiind în anii 1928—1929 bursierul Academiei Române de la Roma, într-o vreme în care acest prestigios lăcaș de cultură mai găzduia pe arhitecții Emanoil Costescu și Richard Bordenache.

Încă din timpul anilor de studiu la Roma, Ștefan Balș a început să desfășoare o laborioasă activitate de cercetător al arhitecturii medievale în ideea că un restaurator de monumente trebuie să fie neapărat un specialist avizat în istoria artei de a construi și de a decora, tocmai pentru a ști, în confruntarea cu problemele practice, să aleagă cea mai bună soluție, în spiritul obiectivului în lucru și în consens cu cadrul epocii de referință.

Întors în țară, în anul 1930 a fost angajat ca arhitect în cadrul Comisiunii Monumentelor Istorice, instituție care pe atunci polariza principalele acțiuni de cercetare a patrimoniului de arhitectură și artă veche românească, sub exigenta veghe a lui Nicolae Iorga. Debutînd ca restaurator cu biserica Sf. Elefterie Vechi din București (1930) arhitectul Ștefan Balș s-a impus curînd ca un mare talent al domeniului, concludentă fiind restaurarea bisericii Crețulescu, monument la care recuperarea calităților artistice originale s-a soldat cu rezultate excepționale¹.

În deceniile ce au urmat, numărul proiectelor de restaurare realizate de către arhitectul Ștefan Balș a crescut necontenit, multe fiind lucrările de importanță deosebită.

Din lunga serie de monumente și ansambluri monumentale restaurate se cuvin a fi cu precădere citate : biserica fostei mănăstiri Snagov — refacerea turlor (1943—1947) ; mănăstirea Neamț (1960—1965), mănăstirea Brebu (1960—1963), cetatea Cilnic (1961—1963), mănăstirea Moldovița (1966—1970), cetatea Neamț (1963—1970), mănăstirea Hurez (1960—1975), biserica din Războieni-

Neamț (1973—1975)². La toate aceste monumente intervenția restauratorului a făcut posibilă recuperarea formelor originale, punînd în evidență fie frumusețea maiestuoasă a unor ansambluri (Brebu, Hurez), fie zestrea de semnificații a unor însemne istorice (Războieni).

Nimic ostentativ, nimic retoric în soluțiile adoptate ; restauratorul s-a restras cu discreție în umbra monumentului, înțelegînd că rolul său este să redescopere și să conserve valorile ce i s-au încredințat, nu să le forțeze expresia „coafîndu-le” după gustul epocii noastre, în numele unei false originalități.

De o înaltă exigență profesională, arhitectul Ștefan Balș a fost și este mereu preocupat să transmită exigența sa colaboratorilor mai tineri, imprimînd atelierului său caracterul unei adevărate școli în cadrul căreia ideea de disciplină s-a asociat cu necesitatea dragostei de muncă și a respectului pentru monument. În același timp el a stimulat permanent pasiunea pentru cercetarea istorică a monumentelor, în convingerea că un restaurator trebuie să-și depășească formația de arhitect printr-o sistematică aprofundare a istoriei.

Consecvent acestui principiu, arhitectul Ștefan Balș a publicat în cursul impresionantei sale cariere un număr important de studii de specialitate, unele din ele cu autentică valoare de referință, precum monografiile consacrate mănăstirilor Neamț și Moldovița³.

Neîndoielnic că o personalitate atît de generos dăruită cum este aceea a arhitectului Ștefan Balș nu poate fi cuprinsă între cadrele strîmte ale cîtorva rînduri. S-ar cuveni să fie evocat aici farmecul personal al acestui înțelept Nestor al restaurării monumentelor românești, s-ar cuveni să fie amintit spiritul său sportiv-„fair-play”-ul său — sensul mereu tineresc al comportamentului, dinamismul antrenant și, mai presus de toate, acel inegalabil zîmbet care exprimă, fără echivoc, căldura sa sufletească.

Ștefan Balș nu este doar un nume de OM. Pentru restaurarea monumentelor din țara noastră el reprezintă o întreagă epocă. Cînstîndu-l așa cum se cuvine, să ne bucurăm de privilegiul că l-am cunoscut și să-i urăm mulți ani buni și rodnici, cu aceleași vigoare și proștețime ca și pînă acum.

² Lista completă a monumentelor la care s-au efectuat lucrări de restaurare pe baza proiectelor arhitectului Ștefan Balș este următoarea : biserica St. Elefterie Vechi — București (1930), biserica din Pătroaia — Dimbovița (1930—1934), biserica Crețulescu din București (1931—1939), biserica din Borzești (1934, 1943), biserica Scaune din București (1934, 1937, 1947), biserica Sf. Spiridon Vechi din București (1934, 1937), biserica schitului Clocciov-Olt (1934), biserica Precista din Bacău (1935—1936), biserica de lemn din Majorești — Mureș strămutată la Sinaia (1935), palatul episcopal din Huși (1936), turnul-clopotniței de la Cașin-Bacău (1936—1937), biserica Sf. Sava din Iași (1936—1939), biserica mănăstirii Birnova (1937), biserica Cuvioasa Paraschiva din Rm. R. (1936—1937), biserica mănăstirii Coșula — Botoșani (1938), mausoleul de la Bufta (1937—1938), biserica Sf. Ion din Piatra Neamț (1937—1938), biserica din Vad-Someș (1938), biserica fostei mănăstiri Dobrovăț (1938), biserica fostei mănăstiri Snagov (1943—1947), biserica Golia—Iași (1943—1944), biserica din Burdujeni — Suceava (1943—1944), biserica Sf. Dumitru din Suceava (1943), biserica Antim din București (1943—1946), mănăstirea Căldărușani (1947, 1950, 1967), ansamblul mănăstirii Neamț (1930—1934, 1960—1965), mănăstirea Cernica (1959—1960), biserica și paraclisul patriarhiei din București (1960—1962), ansamblul mănăstirii Brebu (1960—1963), schitul Balamuci — Ilfov (1960—1962), ansamblul mănăstirii Hurez (1960—1975), cetatea Cilnic (1961—1963), turnul de poartă și biserica fostei mănăstiri Radu Vodă din București (1962—1964, 1970—1974), cula Duca de la Măldărești (1962—1965), ansamblul Bărăția din Cîmpulung-Muscel (1963—1965), cetatea Neamț (1963—1970), biserica Sf. Gheorghe din Pitești (1964—1968), biserica fostului schit Brădet — Argeș (1964—1966), ansamblul mănăstirii Moldovița (1966—1970), ansamblul mănăstirii Rîșca (1968—1975), cazarma Babilon și sala Unirii din Alba Iulia (1967—1968), catedrala ortodoxă din Alba Iulia (1967—1971), catedrala romano-catolică din Alba Iulia (1967—1975), biserica Arhanghelul Mihail din Războieni — Neamț (1973—1975), biserica Sf. Gheorghe din București (1974—în curs).

³ Bibliografia lui Ștefan Balș cuprinde următoarele lucrări : *Sant Angelo al monte Raparo*, în „Ephemeris Daco-Romanica”, Roma, 1929 ; *O biserică fortificată din Iași*, în „Închinare lui Iorga”, București, 1931 ; *Biserica Sf. Elefterie din București*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, 1934, nr. 3 ; *Biserica din Vad, jud. Someș*, în „BCMI”, nr. 2, 1943 ; *Casa din Leordeni, jud. Ilfov*, în „BCMI”, nr. 2, 1945 ; *Locuințe noi în Medgidia*, în „Arhitectura”, nr. 6—7, 1952 ; *Vechi locuințe din Gorj*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, nr. 1, 1954 ; *Restaurarea palatului Pollogi*, în „Arhitectura”, nr. 2, 1955 ; *Scurtă istorie a artelor plastice în R. P. R.*, vol. I, glosarul termenilor de specialitate ; *Mănăstirea Neamț* (în colaborare cu Corina Nicolescu), București, 1958 ; *Mănăstirea Moldovița* (în colaborare cu Corina Nicolescu), București, 1958 ; *Restaurarea mănăstirii Neamț*, în „Mitropolia Moldovei și a Sucevei” — „M. M. S.”, nr. 3—4, 1962 ; *Noi descoperiri la mănăstirea Hurez cu prilejul lucrărilor de restaurare*, în „Studii și lucrări de restaurare — Direcția Monumentelor Istorice”, 1963 ; *Restaurarea mănăstirii Neamț*, în „Studii — D. M. I.”, 1964 ; *Restaurarea mănăstirii Gura Moleiului*, în „Studii — D. M. I.”, 1964 ; *Mănăstirea Humor*, București, 1964 ; *Mănăstirea Secu*, București, 1966 ; *Biserica mănăstirii Putna*, în „M. M. S.”, 1966 ; *Biserica episcopiei Argeșului*, „M. M. S.”, 1967 ; *Cetatea Cilnic*, în „Studii — D. M. I.”, 1967 ; *Pollogi*, București, 1968 ; *Restaurarea Bărăției din Cîmpulung*, în „Studii — D. M. I.”, 1967 ; *Restaurarea cetății Neamț*, în „B. M. I.”, nr. 2, 1971 ; *Lucrările de restaurare la biserica din Brădet — Argeș*, în „B. M. I.”, nr. 2, 1970 ; *Observații noi asupra bisericii mănăstirii Neamț*, în „B. M. I.” nr. 2, 1971 ; *Cîteva date noi despre mănăstirea Moldovița*, în „B. M. I.”, nr. 3, 1971 ; *Un tip neobișnuit de pridvor în arhitectura veche din Muntenia* (în colaborare cu R. Măciulescu), în „B. M. I.”, nr. 3, 1971 ; *Restaurarea bisericii Crețulescu*, în „B. M. I.”, nr. 3, 1972 ; *Restaurarea bisericii Radu Vodă*, în „Revista muzeelor și monumentelor — Monumente istorice și de artă”, nr. 1, 1975 ; *Restaurarea bisericii din Războieni — jud. Neamț*, în „Revista muzeelor și monumentelor” — „Monumente istorice și de artă” nr. 2, 1975.

¹ Despre istoricul restaurării acestui monument a se vedea Ștefan Balș, *Restaurarea bisericii Crețulescu*, în „Buletinul monumentelor istorice”, 1972, nr. 3, p. 18—22.